

Je bedrijf of je leven - Aard en aanpak van afpersing van het bedrijfsleven

Ilse van Leiden, Edo de Vries Robbé en Henk Ferwerda. Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 2007

Samenvatting

Afpersing van het bedrijfsleven is een onderwerp dat de laatste jaren diverse malen politieke aandacht heeft gekregen naar aanleiding van (vermeende) incidenten. In reactie hierop heeft Advies- en Onderzoeksgroep Beke in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie een (exploratief) onderzoek uitgevoerd naar het fenomeen afpersing van het bedrijfsleven. In dit hoofdstuk worden de uitvoering van het onderzoek en de belangrijkste bevindingen uit de landelijke studie geschetst in de vorm van een samenvatting.

Doelstelling, onderzoeksvragen en -methoden

Het doel van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de wijze waarop afpersing van het bedrijfsleven plaatsvindt en zich ontwikkelt om vervolgens te kunnen komen tot mogelijkheden voor een succesvolle aanpak van de problematiek. Op basis van deze doelstelling is een drietal onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Welke verschijningsvormen van afpersing van het bedrijfsleven zijn er te onderscheiden?
2. Wat is de aard van (vormen van) afpersing van het bedrijfsleven?
3. Hoe kan afpersing van het bedrijfsleven effectief worden aangepakt?

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden, zijn diverse onderzoeksactiviteiten uitgevoerd waaronder een uitgebreide (internationale) deskresearch, negentien interviews met sleutelfiguren uit diverse partijen (zoals politie, openbaar ministerie, koepel- branche- en ondernemersorganisaties, particuliere recherchebureaus en het Regionaal Platform Criminaliteitsbeheersing) en drie interviews met (vertegenwoordigers van) slachtofferbedrijven. Daarnaast zijn negen opsporingsonderzoeken naar afpersing van het bedrijfsleven met rechte teams uit het land besproken en geanalyseerd. Met een landelijke inventarisatie bij de politieregio's is nader zicht verkregen op de omvang en aard van door de politie geregistreerde afpersingsincidenten in de bedrijfs-processensystemen. Tot slot zijn de onderzoeksbevindingen getoetst in een tweetal intervisiebijeenkomsten met sleutelfiguren van diverse relevante partijen die belangrijke input voor de aanpak van afpersing van het bedrijfsleven kunnen leveren. We noemen ondermeer de politie, Meld Misdaad Anoniem, koepel- en brancheorganisaties en particuliere recherchebureaus.

Definiëring en typering

Allereerst is in het onderzoek een werkdefinitie van afpersing van het bedrijfsleven opgesteld, gebaseerd op relevante wetsartikelen waarbinnen het fenomeen geplaatst kan worden, te weten artikel 317 (afpersing) en artikel 318 (afdreiging) uit het Wetboek van Strafrecht. Onder het bedrijfsleven worden zowel de grote multinationals als het midden- en kleinbedrijf en individuele ondernemers geschaard.

Een belangrijke afbakening is dat het onderzoek zich alleen richt op het bonafide bedrijfsleven. De (werk)definitie van afpersing van het bedrijfsleven is als volgt geformuleerd:

Het met (dreiging met) geweld, sabotage, smaad of openbaarmaking van gegevens direct of indirect dwingen van een (vertegenwoordiger van een) bedrijf tot afgifte van geld, goederen of gegevens dan wel tot het aangaan of kwijtschelden van een schuld of het (niet) verrichten van bepaalde diensten of handelingen om zichzelf of een ander wederrechtelijk te bevoordelen.

Bij afpersing van het bedrijfsleven wordt gedreigd een bedrijf, ondernemer of werknemer te duperen indien niet wordt ingegaan op een bepaalde eis. Een bedrijf kan zich tegen de uitvoering van de bedreigingen beschermen door in te gaan op de eis die de afperser stelt. De interactie tussen dader(groep) en slachtoffer(bedrijf) beïnvloedt daarbij het verloop van het delict.

Een afpersing kan zich beperken tot een eenmalig contact tussen dader en slachtoffer maar kan ook een meer procesmatig karakter hebben. In het laatste geval kan afpersing getypeerd worden als een 'crime in action', een proces dat langere tijd duurt en waarin verschillende fasen worden doorlopen. Het delicttype onderscheidt zich daarmee van veel andere delictvormen zoals inbraak en moord waarbij altijd gesproken kan worden van een voltooid feit.

Doelen, drijfveren en consequenties

Bij afpersing van bedrijven gaat het de dader(groep) in de regel om direct of indirect materieel gewin. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om grote geldbedragen, het kwijtschelden van schulden of om diensten om zichzelf te verrijken.

De drijfveren van daders om tot afpersing over te gaan, kunnen van meer uiteenlopende aard zijn. Financiële nood maar ook conflicten of rancune kunnen daders drijven tot het delict. Afpersing kan tot slot niet zozeer emotioneel gedreven zijn maar deel uitmaken van een breder crimineel repertoire van de dader(groep).

Afpersing van het bedrijfsleven kan als een ernstige vorm van criminaliteit worden aangemerkt omdat de consequenties ervan vergaand kunnen zijn. De schade die met afpersing wordt aangericht of dreigt te worden aangericht, kan niet alleen betrekking hebben op het economische vlak maar ook op het persoonlijke en soms zelfs het maatschappelijke vlak. Bedrijven kunnen ernstig omzetverlies lijden of zelfs failliet gaan door imagoschade of doordat de bedrijfsvoering dusdanig is verstoord door acties

van de afperser. Daarnaast kan - afhankelijk van de afpersingsvorm - een vertegenwoordiger van een bedrijf in zijn veiligheid(gevoelens) worden aangetast door geweld(dreigementen). In bredere zin kan dit gelden voor de familie van het slachtoffer, de medewerkers van het bedrijf en zelfs voor een grote groep klanten en consumenten. In dit laatste geval is er sprake van bedreiging van de volksgezondheid of van de maatschappelijke veiligheid.

Modus operandi

Afpersers zoeken hun slachtoffer(bedrijven) vaak zorgvuldig uit en treden op diverse wijzen met hen in contact om hun eis te stellen. De belangrijkste methoden zijn het sturen van een brief, telefonisch contact leggen met het slachtoffer en de confrontatie met het slachtoffer aangaan via face to face contact. In veel gevallen voldoet een eenmalig contact, in andere is er sprake van meerdere contactmomenten waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende contactvormen.

Afpersers zetten hun eisen kracht bij door middel van verschillende pressiemiddelen. De te onderscheiden pressiemiddelen zijn geweld, sabotage, openbaarmaking van informatie en smaad. Het (dreigen met) geweld varieert van psychisch tot fysiek geweld waarmee de veiligheidsgevoelens van het slachtoffer worden aangetast. Dit dreigmiddel maakt vrijwel altijd onderdeel uit van de modus operandi van afpersers. Bij sabotage wordt bedreigd de bedrijfsvoering te frustreren en speelt de afperser in op de angst van bedrijven voor imagoschade en omzetverlies. Sabotage beweegt zich soms op de grens van geweld. Met het dreigen met openbaarmaking van gevoelige informatie of met smaad speelt de afperser - afhankelijk van de aard van de informatie - eveneens in op de angst voor (persoonlijke) imagoschade.

Karakter

Wat is er nu eigenlijk kenmerkend voor afpersing c.q welke karakterkenmerken zijn eraan toe te schrijven? Afpersingspraktijken kunnen door de dader bewust vanuit de anonimiteit plaatsvinden maar daders kunnen zich ook bekend maken aan het slachtofferbedrijf. Daarnaast kunnen afpersingsincidenten op zichzelf staan maar kunnen ook een meer structureel karakter hebben. Wanneer daders een vitale schakel in een bepaalde bedrijfstak in handen hebben, kent afpersing een strategisch karakter.

Veel afpersingszaken in ons land zijn te typeren als parasitair waarbij de afperser eenzijdig profiteert van het slachtofferbedrijf. Wanneer beide partijen zouden profiteren van de afpersingspraktijken is er sprake van een symbiotische relatie. Immoreel zaken doen om zichzelf te verrijken, is hier een voorbeeld van. Een symbiotische vorm kan uiteindelijk uitmonden in een parasitaire vorm.

Een laatste onderscheid in karakter heeft betrekking op de spontaniteit waarmee afpersingspraktijken worden gepleegd. Er kan sprake zijn van een emotioneel gedreven, incidentele afpersing of van een meer klassieke vorm waarbij de afpersing deel uitmaakt van de (criminele) levensstijl van de dader.

Verschijningsvormen

Afpersing van het bedrijfsleven kent door de typering en verschillende karakters van het fenomeen vele gezichten. Gerelateerd aan de modus operandi van daders is er een aantal specifieke verschijningsvormen te benoemen. Deze vormen zijn niet uitsluitend en kunnen dan ook overlap vertonen.

Een eerste vorm is productafpersing. Hierbij wordt de bedrijfsvoering van een bedrijf gesaboteerd door bijvoorbeeld (te dreigen met) vergiftiging van bederfelijke producten of het plaatsen van explosieven indien er niet aan een eis wordt voldaan. Deze vorm kan aangemerkt worden als een ernstig geweldsmisdrijf omdat de volksgezondheid en de nationale veiligheid worden bedreigd.

Een tweede vorm van afpersing is protectieafpersing. Hierbij wordt een bedrijf afgeperst door het opdringen van bescherming tegen geweld door de dader zelf of anderen in ruil voor betaling, goederen, diensten of handelingen. Dit is wellicht een van de oudste en meest georganiseerde, professionele vorm van afpersing en kan enorme impact hebben op de persoonlijke en zakelijke sfeer van het slachtoffer (bedrijf).

Een derde vorm is cyberafpersing. Hierbij wordt gedreigd websites op het internet ontoegankelijk te maken waardoor bedrijven die voor hun bedrijfsvoering volledig afhankelijk zijn van internet enorme economische schade kunnen oplopen. Ook kan cyberafpersing zich voordoen wanneer bedrijven worden gewezen op gaten in hun beveiligingsnetwerk. Er ontstaat dan een nieuwe, moderne vorm van protectieafpersing waarbij bedrijven worden afgeperst door bescherming op te dringen.

Een vierde variant van afpersing van het bedrijfsleven is persoonsgerichte afpersing. Hierbij worden ondernemers zeer persoonlijk onder druk gezet om financiële middelen, goederen of diensten af te staan. De consequenties voor het slachtofferbedrijf kunnen sterk op het persoonlijke vlak liggen en hun weerslag hebben op de bedrijfsvoering.

De vijfde vorm is faciliteringsafpersing waarbij zakelijk dienstverleners worden afgeperst voor het leveren van diensten. Deze vorm van afpersing kan zich begeven op de rand van immoreel zakendoen (symbiotische afpersing).

Kwetsbare branches

Afpersers gaan op zoek naar zwakke plekken binnen het bedrijfsleven en zullen op basis daarvan een slachtoffer kiezen. In algemene zin geldt dat ondernemers die (traditiegetrouw) niet snel naar de politie stappen kwetsbaar zijn voor afpersingspraktijken. Hetzelfde geldt voor ondernemers die veel cash geld in bezit hebben en veel te verliezen hebben. De afpersingsvormen zijn gerelateerd aan het type branche en type ondernemer.

Allereerst zijn alle detaillisten en de horeca vanwege het open karakter van deze branches kwetsbaar voor de meer confronterende vormen van afpersing zoals protectieafpersing en persoonsgerichte afpersing. Kleine bedrijven zijn bovendien gevoelig omdat zij vaak niet over de middelen beschikken om preventieve maatregelen te nemen en omdat de consequenties hen persoonlijker raken dan een groot concern. Het slachtof-

ferschap bij dit type bedrijven kan bovendien van structurele aard zijn. Allochtone ondernemers binnen de detailhandel en horecasector lijken extra risico te lopen op protectieafpersing en persoonsgerichte afpersing.

De grotere bedrijven en multinationals zijn kwetsbaar voor afpersingspraktijken vanwege het grote geld dat er in omgaat en de mogelijkheid om de bedrijfsvoering te saboteren. Productafpersing vormt het grootste risico voor de grotere concerns. Veelal gaat het daarbij om incidentele afpersingsgevallen.

Individuele zakenlieden, dienstverleners en kleinere ondernemers zijn kwetsbaar voor vormen als faciliteringsafpersing en persoonsgerichte afpersing. Zij kunnen een interessant slachtoffer vormen voor dit type afpersingen omdat zij snel over grote sommen geld kunnen beschikken, andere waardevolle goederen bezitten zoals aandelen of voor criminelen interessante dienstverleningen kunnen doen. Dit type ondernemer is bovendien kwetsbaar omdat zij persoonlijk benaderbaar zijn. Het risico op structurele vormen van afpersing is bij deze groep ondernemers eveneens aanwezig.

Bedrijven die volledig afhankelijk van internet zijn, zijn een aantrekkelijk doelwit voor vormen van cyberafpersing. Met name kleinere bedrijven die voor hun omzet grotendeels afhankelijk zijn van online bestedingen zijn kwetsbaar omdat zij niet beschikken over de beveiligings- en opsporingsmogelijkheden die grotere bedrijven vaak wel hebben. Daarnaast is elk bedrijf dat zelf niet over adequate beveiligingsmogelijkheden beschikt kwetsbaar voor vormen van cyberafpersing.

Dadertypologieën

Op basis van het onderzoek worden twee typen daders onderscheiden: individuele versus groepsdaders. Individuele daders maken zich vooral schuldig maken aan productafpersing en vormen van persoonsgerichte afpersing. Afhankelijk van het type dader kan ook faciliteringsafpersing worden toegeschreven aan een individu. Het kan gaan om ex-werknemers of andere betrokkenen die beschikken over vertrouwelijke bedrijfsinformatie maar ook om geheel onafhankelijk opererende daders. Veel individuele afpersers opereren weinig professioneel. Hoewel er feitelijk sprake is van individuele daders kunnen zij zich in het afpersingsproces wel verschuilen achter een groepering of een criminele dadergroep. Individuele afpersing kent veelal een incidenteel karakter maar het komt wel voor dat individuen proberen meerdere bedrijven af te persen. Naast de individueel opererende afperser worden dadergroepen onderscheiden. De meest prominente dadergroepen komen uit het criminele circuit en houden zich vooral bezig met protectieafpersing, persoonsgerichte afpersing en faciliteringsafpersing. Binnen de criminele dadergroepen valt op dat daders van traditioneel buitenlandse herkomst een belangrijke plaats innemen. Naast professionele dadergroepen kunnen ook groepen jongeren worden aangemerkt als afpersers. Zij houden zich vooral bezig met protectieafpersing in de horeca en de detailhandel. Cyberafpersers kunnen zowel individueel opereren als gelieerd zijn aan georganiseerde criminele dader-

groepen. De grootste dreiging lijkt uit Oost-Europa te komen maar ook in Nederland zijn er cyberafpersers aangehouden.

Indicaties voor de omvang

Bestaande cijfers over afpersing van het bedrijfsleven zijn schaars en geven een diffuus en onvolledig beeld wat een betrouwbare omvangschatting van de afpersingsproblematiek bemoeilijkt. Niettemin lenen deze cijfers zich voor een indicatie van de omvang van de afpersingsproblematiek. Zo kan er op basis van bestaande zelfrapportagecijfers afkomstig uit het bedrijfsleven gesteld worden dat de ondergrens van het slachtofferschappercentage van afpersing 0,14 procent is. Daarnaast zijn er bronnen die wijzen in de richting van de één procent.

De landelijke screening van geregistreerde meldingen en aangiften van afpersingsincidenten - zoals deze bij 24 politieregio's in onderhavig onderzoek is uitgevoerd - wijst uit dat er jaarlijks rond de tachtig afpersingsincidenten ter kennis van de politie komen. Dit aantal betreft enkel een extractie van de registraties waarmee het een evidente ondergrens betreft. De politiesystemen herbergen meer geregistreerde afpersingszaken dan met de inventarisatie verkregen is. Op basis van de zelfrapportagecijfers en de politiecijfers kan gesteld worden dat afpersing van het bedrijfsleven een serieus probleem is.

Dark figure

Om diverse redenen kan er verondersteld worden dat er in de registraties sprake is van een substantieel dark figure van afpersing van het bedrijfsleven. Behalve dat een onbekend aantal afpersingszaken buiten de politieregistraties blijft, blijkt afpersing van het bedrijfsleven ook voor een belangrijk deel een verborgen fenomeen voor andere partijen te zijn. De kenmerken van het slachtofferbedrijf, de aard van het delict en de (on)mogelijkheden tot het in kennis stellen van een partij spelen een belangrijke rol bij het buiten beeld blijven van afpersingspraktijken.

Er blijken op een algemeen niveau belemmeringen te bestaan om überhaupt naar buiten te treden over slachtofferschap van afpersingen. Dit lijkt voor een belangrijk deel te maken te hebben met de kenmerken van afpersing als een misdrijf waarbij geweld niet wordt geschuwd en het feit dat de consequenties voor het slachtoffer (bedrijf) aanzienlijk kunnen zijn: men is gewoonweg bang om er over te praten.

Aangiftebereidheid

Er blijken in het bedrijfsleven barrières te bestaan om aangifte te doen van incidenten in het algemeen en van afpersingsincidenten in het bijzonder. De beperkte aangiftebereidheid bij ondernemers in geval van afpersing blijkt samen te hangen met diverse factoren. Veel factoren werken in op elkaar of komen samen voor.

Ten eerste is er de angst voor represailles van de afperser indien het slachtoffer de politie in kennis stelt. Ten tweede spelen bedrijfseconomische motieven een rol; men is bang voor imagoschade en omzetverlies als de afpersing bekend wordt.

Ten derde bestaat er een gebrek aan vertrouwen in de politie om zaken professioneel en zorgvuldig op te pakken. Een ander belangrijk aspect is de onbekendheid van ondernemers met afpersing als delicttype en met de handelingswijzen wanneer zij ermee geconfronteerd worden. Tot slot blijken culturele aspecten samenhangen met aangiftebereidheid. Met name allochtone ondernemers weten de weg naar de politie minder goed te vinden. De taalbarrière, slechte ervaringen, schaamte en angst voor de gevolgen spelen daarbij een rol.

Huidige aanpak

De huidige aanpak van afpersing van het bedrijfsleven beperkt zich vooral tot een repressieve aanpak op die momenten dat het probleem zich evident voordoet, slachtofferbedrijven erover naar buiten treden én er aangifte van doen.

Uit de landelijke inventarisatie blijkt de politie in bijna tweederde van de gevallen opsporingsinzet te plegen wanneer er aangifte wordt gedaan door het slachtoffer (bedrijf). Dat de opsporing van afpersingsincidenten loont, blijkt uit het feit dat ruim de helft van deze opsporingsonderzoeken resulteert in de aanhouding van verdachten.

De aanpak van de problematiek lijkt echter met name achter te blijven bij afpersingspraktijken waarvan kleinere ondernemers het slachtoffer zijn en die gevallen waarvan geen melding of aangifte wordt gedaan. Gesteld kan worden dat de aandacht voor afpersing van het bedrijfsleven als problematiek blijkt te ontbreken.

Toekomstige aanpak

De omvang, aard en ernst van afpersingspraktijken waarmee het bedrijfsleven geconfronteerd blijkt te worden, zijn van een dusdanige orde dat een versteviging van de aanpak gegrond is. De bereidwilligheid hiervoor blijkt bij de relevante partijen aanwezig te zijn. Allereerst is het van belang dat afpersing van het bedrijfsleven als problematiek erkend wordt door alle betrokken partijen en dat het als thema op de agenda komt te staan. Voorts is een professionalisering van organisaties en processen belangrijk om mogelijkheden voor een aanpak te creëren. Deskundigheidsbevordering ten aanzien van afpersing als delicttype en protocollering ten aanzien van de handelingswijzen zijn daarbij sleutelbegrippen. Deze professionalisering moet leiden tot een verbeterde vertrouwensrelatie met ondernemers, een betere signalering, een verhoogde aangiftebereidheid en hogere opsporingskansen. Het vergroten van de kennis (via voorlichting) bij het bedrijfsleven ten aanzien van afpersing en de handelingswijzen is daarnaast een onmisbaar actiepoint in de aanpak. Afpersing van het bedrijfsleven vraagt om een integrale aanpak waarbij zoveel mogelijk moet worden aangesloten bij bestaande (lokale) structuren. Het verdient aanbeveling een dergelijke aanpak in een pilot (proeftuin) uit te proberen.